

Memento přímé volby

02.Června 2004 Jan Jandl

Nedávné přímé volby slovenského prezidenta ukázaly relativnost tvrzení zastánců přímé prezidentské volby i v České republice, že tento systém je mnohem demokratičtější než volba parlamentní a občané mají přímo možnost jeho volbu ovlivnit a zvolit si hlavou státu toho, koho chtějí a ne toho, koho vyberou politici v údajných zákulisních jednáních.

Ve stínu nedávné prezidentské volby na Slovensku a v roce 2002 ve Francii nic není vzdálenější této poněkud naivní představě tím spíše, že již 15. rokem žijeme v systému, který lze za svobodný a demokratický považovat plným právem. Zde je již tradičně od roku 1918 hlava státu – prezident republiky – volen parlamentní volbou, kterou ovšem provádí demokraticky zvolení zákonodárci (vyjma let 1948 – 1989, kdy byl prezident volen z vůle vládnoucí totalitní komunistické strany). Zvláštností však v minulosti bylo, že v parlamentní volbě hlavy státu stál vždy jen jeden „horký a vážný kandidát“, mající téměř jistě šanci na zvolení, případní ostatní kandidáti byli víceméně jen do počtu. V roce 2003 byl poprvé prezident volen z více vážných kandidátů a předem nebyl jasný favorit. Volba se prováděla ve třech kolech a devíti hlasováních, kde se vystříдалo celkem 7 kandidátů. Přesto ve veřejném mínění, mocně rozdmýchávaném i médií, byla tato volba popisována jako fraška a stala se pádným argumentem pro změnu způsobu volby hlavy státu v lidovém hlasování. Jak tento rozpor vysvětlit?

V novodobých dějinách byla přímá volba prezidenta zavedena v USA na konci 18.století, ale i zde to není klasická přímá volba, hlasování probíhá prostřednictvím sboru volitelů, kteří jsou voleni voliči – jedná se tedy spíše o zprostředkovanou přímou volbu. Její konstrukce navíc zohledňuje federální strukturu USA a úzkostlivé vyvažování vlivu jednotlivých států unie, různě velkých a lidnatých.

Ve 20. století však zavedení přímé prezidentské volby způsobilo spíše nesnáze ve fungování daného politického systému. Klasickým příkladem je výmarská Německá republika v letech 1919–1933, kde v roce 1932 probíhal prezidentský souboj mezi starým císařským maršálem Paulem von Hindenburgem a nacistickým předákem Adolfem Hitlerem. Volba Hitlera byla zlem, ale o nic méně šťastnější nebyla ani volba Hindenburga, který nebyl velkým demokratem, ani velkým republikánem – byl však všeobecně považován za menší zlo, ovšem jen dočasně. O rok později se Hitler dostal k moci jinou cestou a v dalším roce po smrti prezidenta Hindenburga sloučil ve své osobě funkci kancléře a prezidenta a stal se führerem.

Ukázkovým příkladem je také Francie v roce 2002 – volba mezi nemilovaným a zkorumpovaným prezidentem J. Chiracem a ultranacionalistou J. M. Le Pennem. Postup Le Penna do finále voleb zmobilizoval celou Francii a ta drtivě volila nemilovaného Chiraca téměř 80 % hlasů – tedy mnohem více, než kolik Chirac měl možnost získat za normálních okolností. Slovensko podobné dilema řešilo již 2×. Ve všech třech případech to byla volba účelová, nechtěná – přesto jsou mnozí schopni ji pokládat za legitimnější způsob výběru hlavy státu než volbu parlamentní.

Ale dosti již cizích příkladů. Vraťme se do českých luhů a hájů – zde byl výběr hlavy státu – dříve panovníka, nyní prezidenta – vždy v rukou zastupitelského sboru. Minimálně od roku 1436, kdy byl po skončení husitských válek za českého krále přijat Zikmund Lucemburský. V tehdejší době volbu prováděl zemský sněm, v novodobé historii potom přímo volený parlament, kde zájmy voličů zastupují politické strany. Při zpětném pohledu byl tímto způsobem několikrát zvolen panovník výrazný a schopný, za jehož volbu se jeho volitelé nemuseli vůbec stydět a který v naší historii zanechal nesmazatelnou stopu – např. v r. 1458 Jiří z Poděbrad či v r. 1526 Ferdinand I. Habsburský. Naše domácí tradice v této záležitosti má tak vlastní již staleté zdroje inspirací a nemusí nutně napodobovat cizí vzory. V oka-mžiku, kdy se kandidátem může stát takřka kdokoliv, jsou v přímé

volbě otevřeny dveře dokořán všem formám populismu, v rozhodujícím finále tak nejde obvykle o volbu mezi dvěma skvělými kandidáty, ale skoro vždy o volbu mezi zlem větším či menším. Naproti tomu nelze zpochybňovat parlamentní volbu prezidenta poukazem na politické čachry zákonodárců. Legitimita a pravomoc volit prezidenta je stejná a nezpochybnitelná jako schvalování vlády, přijímání zákonů či ratifikace smluv. Naopak výběr prezidenta parlamentní cestou je zárukou, že bude zvolen někdo, kdo již má nějakou politickou minulost a je veřejně znám. Argumenty, že svého prezidenta chtějí v přímé volbě volit všichni voliči a tak více ovlivňovat jeho jednání a rozhodování jsou poněkud naivní - přímý vliv voličů na kandidáta končí okamžikem jeho zvolení - poté již celé volební období nebudou mít přímý vliv na jeho politické konání. Jeho postavení se tak nebude příliš lišit od postavení prezidenta zvoleného v nepřímé parlamentní volbě.

Ze stejně pochybného ranku jako přímá volba prezidenta jsou i návrhy na zavedení přímé volby starostů, primátorů, krajských hejtmanů či zavedení obecného referenda ke všem důležitým politickým a společenským otázkám. Již dnes se v našem politickém systému aplikují přímé volby sněmovní, senátní, komunální a krajské (celkem 4 typy voleb), po prosazení přímých voleb dalších funkcionářů by se četnost typů voleb ještě rozrostla. Znamenalo by to, že téměř každým rokem se budou konat nějaké volby, nyní se volí cca každým druhým rokem a i to je pro naši státní správu náročné z hlediska organizační přípravy a pro státní pokladnu to znamená další výdaje v řádu miliónů korun. A výsledný efekt nulový - dobrý a schopný starosta, primátor či krajský hejtman může být zvolen i v nepřímé volbě zvolenými zastupiteli. Totéž platí i pro prezidenta republiky.

A co se týká návrhu pořádat lidové hlasování ke každé důležité otázce, tento návrh je úplně mimo realitu. S institutem referenda by se mělo nakládat jako se šafránem a rozhodně ho nepořádat každým rokem. K odpovědnému rozhodování o konkrétní věci je třeba získat spoustu kvalifikovaných informací, studií a posudků, které běžný občan